

dr. Rácz Lilla

Polgári Jogi Tanszék

Témavezető: Dr. Menyhárd Attila

A KÁRTÉRÍTÉSI TANÁHOZ – MENYHÁRTH GÁSPÁR NYOMÁN

„Olvasgatva a Jogt[udományi] Közl[öny] régebbi számait”¹, idézhetnénk szinte szó szerint magának Menyhárt Gáspárnak² szavait, megütötte figyelmemet ezen a jelen magánjogi közösség számára kevésbé ismert szerző tollából származó néhány rövid gondolat. „A kártérítés tanához” címet viselő, a Jogtudományi Közlöny hasábjain megjelent folytatásos cikkében³ a szerző olyan, a mai olvasó számára különösen érdekes kérdéseket és eseteket fejteget, még ha olykor csak érintve is azokat, mint a jog és méltányosság, illetve a jóvátétel kérdése. Ezeket a rövid cikkrészleteket olvasva, az alábbi mondatok, mondatfoszlányok ragadták magukkal a figyelmemet: „S ha valahol a magánjog terre[n]u[m]án, úgy leginkább a kártérítésről rendelkező szabályokban van helye a méltányosságnak. Sehol máshol nem indokolt annyira, hogy a törvény az embert nem mint abstrahált individuumot, hanem a maga emberi mivoltában érzéseivel együtt vegye tekintetbe, mint éppen itt s nem figyelve a jogelvek szoros dialectikai összefüggésére, kövesse a méltányosságot.”⁴ „Nem árt pedig soha, ha a törvény ott, a hol lehet, kellőleg ügyet vet az emberi érzésekre is. Mert emberek számára iratik, a kik ha azt látják, hogy életviszonyaik kellőleg számba vétetnek és mérlegeltetnek általa, nagyobb tiszteletben tartják s jobban vérökbe veszik.”⁵ Hihetetlenül bölcs és elgondolkodtató szavak rendkívül egyszerűen és mégis tömören, pontosan megfogalmazva. Ma is bármikor megállnák a helyüket. Hiszen az embert a jog valamilyen mértékben mégis kénytelen absztrakt személyként kezelni. Maga a polgári jog személy fogalma is a legabsztraktabb jogi alkotások közé sorolható, ami az emberi elmében valaha megfogant. De a jog ezért nem „tehető felelőssé”. Hiszen önmaga sem

1 Menyhárth 1895. 395.

2 Menyhárth (Menyhárt) Gáspár (Ekel, 1868. január 6. – Szeged, 1940. július 30.) ügyvéd és egyetemi magán-, majd egyetemi nyilvános rendes tanára a magyar magánjognak. Bochkor Mihály, Somló Bódog, Navratil Ákos, Tóth Károly, Réz Mihály és Kuncz Ödön kortársa és kollégája 1911 és 1920 között a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen. 1921-től 1933-ig a Szegedi Ferenc József Tudományegyetem nyilvános rendes tanára, 1919–1921 és 1927–1928 között a Jogi Kar dékánja, 1921–1922-ben a Pestről Szegedre költözött egyetem első rektora. 1937-ben, tudományos munkásságának elismeréseként a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. Legtöbb cikke és értekezése az osztrák magánjog és a magyar kötelmi és családi jog körében jelent meg, de írt tankönyvet a magyar polgári perjogról is (Menyhárth Gáspár: A magyar polgári perjog. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1934). A Fodor Ármin szerkesztette Magyar Magánjog című 1899-es sorozatban már hivatkozik Reiner János „A szerződésen kívüli kártérítési kötelmek” című rész szerzője Menyhárth Gáspár 1894-es cikkére. A Szladits Károly szerkesztette második Magyar Magánjog sorozatnak egyik társszerzője. A második világháború után neve feledésbe merült. 2010. május 6-án a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara emlékülést tartott tiszteletére. www.u-szeged.hu/ajtk-2010-majus/menyhart-gaspar-szte?objectParentFolderId=12219 (2018. 05. 28).

3 Menyhárth 1894. 157–159, 175; 1901. 143–145, 150–151, 159–161, 167–168.

4 Menyhárth 1894. 158.

5 Menyhárth 1894. 159.

más, mint egy elképzelt, absztrakt szabályrendszer, amit olykor, napjainkban már bevett módon, papírra vetnek, de a papírra vetett rendelkezés és előírás, önmaga még nem jog. Ahhoz, hogy bármi joggá váljon, annak az emberek „vérébe” kell vétetnie, hogy az emberek azt a magukénak érezzék. Ha az emberek azt látják, hogy a jog csak szigor hoz, de emellett igazságot is, azt könnyebben elfogadják, mint a legenyhébb, de mégis igazságtalan törvényt. Erre érzett rá és ezt tudta kifejezni már 1894-ben Menyhárh Gáspár.

Azonban Menyhárh Gáspár nem állt meg ezen a ponton. 1901-ben, miután már a nagy nyilvánosság számára is hozzáférhetővé vált a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetének első szövege, folytatta cikksorozatát, amelyben Besenyei Lajos professzor szavaival élve Menyhárh professzor „egyértelműen a polgári jogi felelősség objektív alapra helyezése mellett érvel.”⁶ Marton Gézát, az objektív felelősségi tan elismert magyar és nemzetközi mesterét vagy 40 évvel megelőzve. Ugyancsak Besenyei Lajos hívta fel arra is a figyelmet, hogy viszont maga Marton nem tesz említést Menyhárh Gáspár cikkéről az 1942-ben a dr. Szladits Károly szerkesztésében megjelent Magyar Magánjog III. és IV. kötetből különlenyomatként megjelentetett „Kártérítés. Kártérítési kötelek jogellenes magatartásból” című művében. Menyhárh professzor kijelentéseiről azonban érdemes megemlékezni: „A főszempont azonban, amelyből én a Tervezet[et] (...) legfőként hibáztatom, az, hogy nem tudta lerázni magáról a vétkességi theoria béklyóit; hogy a kárkötelek voltaképpeni s egyedüli causájának a tiltott cselekményt, a subjectiv vétkességet jelöli meg.”⁷ „A jog nem azért adja meg a kártérítést, mert kárt vallottam (önkár), sem azért, mert valaki vétkes (tiltott) cselekményt követett el, sem pedig azért, mert valaki tiltott cselekményéből kifolyóan kárt vallottam. Hanem ahogy én nézem és látom, adja egyszerűen azért, mert nekem kárt okoztak; mert valamely, a jog által védett érdekem megsértetett s ez kárommal járt. A magánjog nem nézi azt, hogy ki minő szándékkal jár-kezel mások érdekei körül; nem nézi azt, hogy mulasztásai vétkesek-e vagy nem: egyszerűen csak arra néz, hogy ki mit tett, mit mulasztott és hogy e tevése és mulasztása idéz-e elő változást a jogok világában vagy sem. (...) Egészen el kell a büntetőjogot és alakzatait már a magánjogtól választani, csak úgy lehet tisztán látni a magánjogban. Ne lássunk a kár megtérítési kötelezettségben büntetést, hogy ne keressünk vétkességet a károkozásban.”⁸ „Ezekben látom én végső alapját szerződésen kívül minden kártérítési köteleknek: a jogilag védett érdekmegsértéssel károkozás: ez a causa, ebből származik a jogviszony, amelynek kötelezettje az a személy, akinek valamelyes cselekménye (közvetlen vagy közvetett) a jogsértéssel a kárt okozta. A tárgyilagos jog által lehetővé tett cselekvés s az ezzel járó felelősségben van a kötelezésnek végső indoka és alapja.”⁹ „A jogellenesség kritériuma [pedig] nem abban fekszik, hogy a cselekményt az objectiv jog megengedi-e vagy sem, hanem abban, hogy az objectiv jog által elismert alanyi jog ellenére van-e az

6 Prof. Dr. Besenyei Lajos beszéde a 2010. május 6-ki Menyhárh Gáspár Emlékkonferencián. www.u-szeged.hu/ajtk-2010-majus/menyhart-gaspar-szte?objectParentFolderId=12219 (2018. 05. 28.).

7 Menyhárh 1901. 144.

8 Menyhárh 1901. 145.

9 Menyhárh 1901. 151.

vagy nincs. Így jogellenes nemcsak pl. a dolog gonosz szándékú megsemmisítése, amely másnak a tulajdonát képezi, hanem jogellenes akkor is, ha a cselekményt, amely a védett alanyi jog sérelmével jár, a jogrend megengedi ugyan, de a cselekvőt a védett alanyi jog helyreállítására kötelezi egyszersmind. Hogy aztán az objectiv jog által elismert alanyi jogot sértő cselekmény jogellenes a tárgyilagosságot szempontjából is, az önként folyik abból, hogy alanyi jog csak az, amit a jogrend annak elismer, ami a tárgyilagosságon benne van.”¹⁰

Nemcsak azért idéztem ilyen hosszan Menyhárh professzort, hogy az ismeretlenség homályából felidézsem alakját, hanem azért is, mert érzékeltetni szerettem volna, hogy a vétkeesség kérdése, amely egészen a XIX. század második feléig kikezdehetetlen gondolata volt a magánjogi felelősségnek milyen sok gondolkodót bírt rá a magánjog talán legtermékenyebb évtizedeiben igen értékes gondolatok megfogalmazására. A vétkeesség „elmélete” azonban, úgy tűnik, végső soron leküzdhetetlennek bizonyult. Az 1959-es Ptk. kodifikációja során a kodifikátorok által képviselt álláspont látszólag nem is kívánta a vétkeességét teljesen kiszorítani a polgári jogi felelősség mezejéről, Marton Géza álláspontja teljes egészében nem tudott győzedelmeskedni. (A vétőképeség, illetve a vétőképtelenség, a vétőképtelen személyek által okozott károk kezelése ezt talán lehetetlenné is tette volna.) De az irány egyértelmű volt, mégpedig igen érdekes indokokkal. Egy másik önálló, eredeti, habár korábban egészen más szerepkört magára öltő fogalom, a felelősség felhasználásával.

A rendeltetésszerű joggyakorlás alapelvének bevezetéséből kell, érzésem szerint, kiindulnunk. Eredeti mivoltában, és ide kell most visszanyúlnunk, ezt így szabályozta az 1959-es Ptk.: „4. §. (1) A polgári jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a feleknek olyan magatartást kell tanúsítaniuk, hogy érdekeik érvényesítése a társadalom érdekével összhangban álljon.” Már ezen egy bekezdés szövegezéséből kitűnik, hogy az 1959-es Ptk. szakítva, vagy legalábbis hangsúlyosan elkülönülve az addigi, főként az individualizmus eszméjén nyugvó magánjogi szabályoktól, természetesen az új politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi feltételek és környezet hatására, egy új perspektívát akart a polgári jogi viszonyok szabályozásába beemelni. Ahogy az a miniszteri indokolásból is kiderül: „A jogok gyakorlásáról és a kötelezettségek teljesítéséről szóló rendelkezésekben mindenek előtt az jut kifejezésre, hogy a polgári jogi viszonyok nem kizárólag a jogosult érdekeinek kielégítését szolgálják, noha az egyes esetekben elsősorban erre irányulnak; a polgári jogviszonyok társadalmi viszonyok, és jelentőségük mélyebb és átfogóbb, mint az adott két fél érdekeire gyakorolt hatásuk. (...) Ennek során [a javaslat] abból indul ki, hogy a népi demokrácia társadalmában antagonisztikus érdekellentétéről a szocializmus építésével párhuzamosan egyre kevésbé lehet szó, ha az egyének adott érdekei egymással és a közösség érdekeivel esetleg összeütközésbe is kerülhetnek. A jog egyre inkább a túlnyomó többség általánosított, tipikus, hosszú időre szóló érdekeit fejezi ki és mozditja elő. Ezeknek a társadalmi érdekeknek a magánszemélyek egymásközti viszonyában is érvényesülniük kell. Ezért a javaslat az egyéni érdekeknek a társadalmi

¹⁰ Menyhárh 1901. 168.

érdekekkel való összhangba hozatalát írja elő (...). Ez a rendelkezés (...) senkinek alapvető érdekeit nem sérti”¹¹. A közösség érdekeit, áttételesen az egyén érdekeivel azonosítani, meglehetősen különlegesen érv magánjogi szempontból. A magánjog, amely valóban jogviszonyok útján próbálja a felmerülő kérdéseket szabályozni, ezen jogviszonyokban nem bárminemű kollektív jogot ismer fel tartalmi elemként, hanem alanyi jogot. Meghatározott személyhez köthető alanyi jogokat és nem személyek egy csoportjához köthető jogokat képes kezelni a magánjog (a kollektív defamáció elmélete, amely végső soron ezen alanyi jogoknak a közösségen belüli valamiféle megoszlását állítja gondolati rendszerének középpontjába, ezért nem tud igazán sehol gyökeret verni). A magánjog egész fejlődéstörténete során individuumokban, személyekben, meghatározott alanyokban gondolkodott. Sosem alanyok meghatározott közösségében. A vétkesség tana is az egyeshez, az egyes képességeihez és adottságaihoz kialakított rendszerben való gondolkodásban nyeri (nyerte) alapját. Amint az általános, egyenlő és feltétlen jogképesség gondolatát egyszer befogadta a magánjog, onnantól kezdve az egyes, minden egyes volt felruházva a jogképességgel, ami azt jelentette, hogy minden egyesnek lehetettek jogai és kötelezettségei. Éppen a kollektív szemlélet és kezelés alóli menekülés volt az egyik tényező, amely a személy, a személyiség és így a személyiségi jogok gondolatát megalapozta. Az, hogy ezek az egyesek nemcsak jogokat szerezhetnek, hanem mások jogait sérthetik is, ezt megint az ő saját individuumokhoz mérten kellett kezelni. Mert a személy, az egyén, a személyiség, az egyéniség védelme ezt kívánta.

Folytassuk tovább bolyongásunkat az 1959-es Ptk. gondolatvilágában. Már a felelősségi rendszerben, és kifejezetten, ez a jövőben némi jelentőséggel bírni fog, a szerződéses jogviszonyon kívül okozott károkért való felelősség körében. A vétkességi rendszertől való elmozdulás, amely ugyan, főként az ún. veszélyes üzemi felelősség gondolatának és kényszerének az ipari fejlődés okozta és gerjesztette markáns meggyökereződése által, ért már pár évtizede, az alábbi néhány sorban nyerte el legtömörebb indokát. Ahogy az indokolás fogalmazott: „A jogellenes károkozásért való felelősség rendszerének kidolgozása során a kiindulópont az volt, hogy a felelősség az állampolgároknak társadalmilag kedvezőtlenül értékelt, felróható [már nem vétkesnek nevezett!] magatartásán alapul és nem pusztán az okozás tényén.”¹² Az értékelés ezek szerint objektív, a társadalom szempontjából kiinduló, alapon kell, hogy álljon. Azonban a következő mondatokban a miniszteri indokolás fogalmazója egy kicsit árnyalja a képet. „A jognak az emberi magatartásokra kell reagálnia, az emberi magatartásokat kell befolyásolnia, és ennek következtében nem tekinthet el az emberi magatartás értékelésétől sem. Nem lehet tehát általában felelősséget megállapítani az olyan kárért, amelynek elhárítására a károkozó a társadalom által megkívánt magatartás kifejtése

11 A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Közzéteszi az Igazságügyminisztérium. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960. 24.

12 A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Közzéteszi az Igazságügyminisztérium. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960. 259.

mellett, megfelelő elővigyázat, utánjárás, a társadalmi együttélés normáinak betartása ellenére sem volt képes. Ebből pedig az következik, hogy a károkozásért való felelősségnek lényegében a vétkesség elvén kell alapulnia. Ezenkívül vannak olyan tipikus kár-okok, amelyek ellen különleges védekező magatartásra van szükség, és e védekező magatartás elmulasztása is polgári jogilag releváns kedvezőtlen társadalmi megítélés alá esik. Ezen alapul a javaslatba felvett objektív felelősségi esetek javarésze. Ilyen körülmények között tehát az objektív felelősség legtöbb esete is a károsodásra vezető magatartás társadalmi értékelésén alapul.” Vagyis a károkozó magatartásokat attól függetlenül, hogy végső soron minden károkozás a társadalom sérelmével jár, mégsem lehet a (második, a szubjektív vétkességet is vizsgáló) értékelés alól kivonni. Két perspektívából (fentről és lentől) való egyidejű szemlélettel, vajon felfedi-e magát az arany középút? Azonban vajon ezen második értékelési körben is ki fogja értékelní az adott magatartást a javaslat szerint (is)? Az objektív mércét, a felróhatóságot, képviselő társadalom. A társadalom, amelynek az értékelése „azonban nem öncélú, hanem a kedvezőtlen értékelésben részesült magatartásfajta megjavítására irányul. A felelősségi rendszernek ugyanis visszatartó hatást kell gyakorolnia; ebben a vonatkozásban ugyanúgy a megelőzést szolgálja, mint a büntetőjogi felelősség. Mint felelősségnek, ez a legfőbb jogpolitikai indoka.” Egységes, jogágakon felülemelkedő felelősségi rendszerben gondolkodni, ennyire önálló életre kelt jogterületek világában nagyon veszélyes. Ugyanis így az egyes jogágaknak a társadalom életében, a társadalmat alkotó egyesek életének befolyásolásában játszott szerepe könnyen elhalványodhat. Amire éppen ez az indokolás adja a legfőbb példát. Az valóban jogpolitikai kérdés, hogy milyen funkciót szánunk a polgári jogi felelősségnek. Hogy alanyi jogsértések megelőzésére alkalmas-e a polgári jogi felelősség, az egészen kérdéses. Feladata lehet-e egyáltalán egy olyan követő szabályrendszernek, mint a jog, a megelőzés? Hiszen szerepét csak akkor tölti be, amikor már valamely jogág által kezelt jogsértés bekövetkezett. Ha a jog alkalmas lenne minden jogsértés megelőzésére, ha ez funkciója lehetne, az egyenlő volna a jog halálos ítéletével. Ahogy azonban a történelem tanítja, a jogot nem olyan könnyű elpusztítani. Ha elfogadjuk azt a tényt, hogy nem lehet a jogsértéseket (károkozásokat) teljesen kiiktatni a mindennapi életből, akkor nincsen értelme elsődleges prevenciók funkcióról beszélni. A magánjog eredetileg nem is a prevenció céljából alakult ki és több száz éves „ösztönt” nem lehet egyszerűen felülről. Azt az 1959-es Ptk. indokolása is elismerte, hogy „[a] polgári jogi felelősség intézménye (...) közvetlenül az okozott kár jóvátételére irányul, közvetve (...) a megelőzésre.”¹³ A megelőzés legfeljebb eshetőlegesen bekövetkező járulékos következmény lehet. Akár csak a felelősségi gondolat minimális részét is ráépíteni, a magánjogi gondolkodással gyökeresen ellentétes. Ugyanis túlajtása veszélyes vizekre viheti a gondolatot: „[T]ekintettel arra, hogy a szocialista társadalom építése során egyre nagyobb követelményeket lehet és kell a fejlődő állampolgárokkal szemben támasztani

¹³ A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Közzéteszi az Igazságügyminisztérium. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960. 260.

— a felelősség jogalapját a károkozó magatartás társadalmi értékelésén alapuló felelősség körén belül maradván szigorítani kell.” Nagyobb követelmények, szigorúbb jogalappal bír, de mégis vétkesség alapú felelősség. Ami itt szigorításra kellett, hogy kerüljön, az az a társadalmi mérce volt, amihez viszonyították az egyes személyek, károkozó, magatartását. Társadalmi mércét, objektív mércét állítani egy tulajdonképpen szubjektív minőségnek, tehát objektíve, objektívhez mérni a szubjektívet, logikailag kivitelezhetetlennek tűnik. Mintha egy fekete mintával akarnám megmérni, hogy a fal milyen fehér. A javaslat azonban megvalósította eme gondolati különlegességet, amikor azt a célt tűzte ki, hogy „a vétkesség megítélésének döntő szempontjává ne a károkozó belső, ellenőrizhetetlen, szubjektív körülményei szolgáljanak, hanem a társadalomnak az állampolgárok különböző rétegeivel, kollektíváival szemben különböző helyzetekben támasztott követelményei.” „Mindez arra vezet, hogy a javaslat fennálló jogunkkal egyezően a vétkesség alapján áll ugyan, ezen belül azonban lényegesen eltér a fennálló jogtól, és pedig a felelősség szigorítása, a vétkesség megítélésének objektívvá tétele, a kártérítés mértéke és megszerzésének megkönnyítése területén.” A javaslat még egy lépéssel tovább ment, és szakítva az addig uralkodó bírói gyakorlattal, „a magatartás értékelését” tekintve „döntőnek a felelősség megállapítása szempontjából,” elvetette „a méltányosságot, mint a felelősség megállapításának általános lehetőségét.” Hogy miért? Mert „[a] méltányossági felelősség, amelyet az Mtj. 1737. §-a¹⁴ tartalmazott, és a bírósági gyakorlat átvett, a reparációs gondolat túlhajtásával letér minden felelősségi rendszer elvi alapjáról: az emberi magatartás szankcionálásának elvéről. (...) Rendkívüli tényállásokra nem lehet általános érvényű szabályokat alapozni.”¹⁵ Rendkívülit nem lehet általánossal mérni, de szubjektívet lehet objektívhez viszonyítani. Mintha a függőlegessel mérném a vízszintes vonalat. A probléma az, hogy mi objektív és mi szubjektív, az már önmagában rendkívül szubjektív. A mértani szabályok alól azért nem tudjuk gondolatilag kiügyeskedni magunkat, mert azok adottak a számunkra. Az objektív, szubjektív minőség azonban az emberi elme alkotása, és mint ilyen, az emberi elme által hajlítható is. Éppen olyan absztrakt fogalmak, mint a személy vagy jogképesség. És ezen fogalmak is a jogtörténet különböző szakaszaiban teljesen eltérő jelentéssel bírtak. Nem voltak objektívek, nem voltak adottak, vagy maguktól értődőek. Ahogy semmi sem az, ami emberi elme szüleménye. Az 1959-es Ptk. kodifikátorai bevezette szemléletrendszer ennek ellenére rövid időn belül gyökeret vert¹⁶ és alkotóinak munkássága nyomán be is íródott a jogi gondolkodásba. A felróhatóság általánosan alkalmazott fogalmával együtt.

Mindazonáltal érdekes, hogy a (módosított) vétkesség fogalma még jó ideig előtérben volt. Eörsi Gyula, a XX. századi kártérítési jog egyik mestere 1958-ban még a

14 1737. § [Felelősség véletlenül okozott kárért.] Aki másnak jogvéde érdekét jogellenesen, de véletlenül sérti meg (véletlen kártétel), a sértettnek ebből eredő vagyoni kárát, ha máshonnan meg nem térül, annyiban köteles megtéríteni, amennyiben ezt tekintettel a körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira a méltányosság megkívánja.

15 A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Közzéteszi az Igazságügyminisztérium. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1960. 260.

16 Világhy 1960. 357-359.

vétkességet nevezte meg a polgári jogi felelősség egyik, habár nem mellőzhetetlen, előfeltételeként: „A vétkesség a polgári jogi felelősségnek nem olyan mellőzhetetlen előfeltétele, mint a jogellenes magatartás, a kár és az okozati összefüggés. Mégis elvi jelentősége van annak, hogy az általános előfeltételek között tárgyaljuk. A polgári jogi felelősség ugyanis a vétkesség elvi alapján áll és csak különleges okok és célok által motivált külön meghatározott esetszoportokban tekint el a jog a vétkességtől és teszi lehetővé a felelősség megállapítását a vétkességre tekintet nélkül is.” Ugyanakkor két sorral később, a felróhatóságot beemelve, így ír: „A felelősség fogalmához tartozik, hogy az a felróható magatartásokhoz fűződik. (...) A felelősség alapja tehát: a felróható emberi magatartás. Arra kell törekedni, hogy mindenkinek felróható magatartása a megfelelő fajta és a megfelelő súlyú következményeket vonja maga után, úgy, hogy a szükséges mértékben, érzékenyen kifejezésre jusson a társadalmi helytelenítés, de ügyelni kell arra is, hogy olyan magatartást ne kövessen felelősségre vonás, ami nem érdemel jogi eszközökkel kifejezett társadalmi helytelenítést. Ez pedig azt jelenti, hogy a polgári jogi felelősségnek – ha alább kifejezendő okoknál fogva a jogszabály kivételt nem tesz –, a vétkesség elvén kell nyugodnia.”¹⁷ Ugyancsak a módosított vétkességet (de nem a felróhatóságot!) tekintette a polgári jogi felelősség egyik feltételének a Világhy–Eörsi-féle polgári jogi tankönyv is: „[A] polgári jog a vétkesség megítélésénél [nem] a személyes lehetőségekből, képességekből indul ki, hanem abból, hogy mit lehet a forgalomban részt vevő vétőképes személyektől adott helyzetekben általában elvárni.”¹⁸ Eörsi 1966-os kártérítési jogi kézikönyve az, amelyben a felróhatóság fogalma már abszolút diadalra jut: „A felróhatóság azt jelzi, hogy a jogsértő magatartásra vezető pszichikai állapotot a társadalmi felfogás elítélően értékeli, de egyben derűlátóan ítéli meg az adott jogi felelősségi rendszer eszközeinek esélyeit a megjavításra. (...) [A] felróhatóság [az, ami] a szubjektív oldalra koncentrál.”¹⁹

Azonban magától adódik a kérdés, hogy honnan eredhet ez a mára oly népszerűvé vált felróhatóság fogalma, hogy immáron a Ptk. bevezető rendelkezéseiben is helyet nyert. Az 1901-es törvényjavaslatban már található egy igen érdekes félmondat. A nemteljesítés következményeit szabályozó 1162. §, amely szintén vétkesség alapú még („Az adós felelős, ha kötelezettségét vétkesen — szándékosan vagy gondatlanságból — nem teljesíti.”) második mondata szerint „Gondatlanság terheli az adóst, ha elmulasztja azt a gondosságot, a melyet az adott viszonyok között az élet felfogása szerint rendes embertől általában elvárnak.” Adott viszonyok között, az élet felfogása szerint, rendes embertől általában elvárnak. Mintha a különleges objektíve szubjektív gondolata már korábban is felbukkant volna.

Ha a felróhatóság eredeti jelentését keressük, közvetlenül utalást, az első nyomot az 1959-es Ptk. kötelmi jogot előkészítő munkáinak egyikében találhatunk. A nemrégiben az Igazságügyi Minisztérium által elérhetővé tett kodifikációs segédanyagokban fellelhető egy dokumentum, amely „A szerződészegésért való felelősség kodifikációs

¹⁷ Eörsi 1955. 66.

¹⁸ Világhy–Eörsi 1962. 489.

¹⁹ Eörsi 1966. 124.

elvi kérdései.” címet viseli. Ezen dokumentum hatodik oldalán található egy mondat, amely így szól: „Ha polgári jogunk dogmatikailag a vétkességet a felróhatóságtól, – főleg Grosschmid tanítása nyomán – el is választja, másrészt tény, hogy felróhatónak elsősorban a vétkes magatartást tekinti és ugyanakkor „a vétlenség, a véletlen és a fel nem róhatóság gyakran együtt jár.” Az utolsó félmondatban van igazság, azonban ez a mondat azt is sugallja, egyébként a szükséges fejezetnél eggyel korábban utalva a Grosschmid Béni Fejezeteihez fűzött Glosszában²⁰, ahonnan az egyértelmű eltérés felróhatóság és vétkesség között valóban nem derül ki, hogy a dogmatika által a két fogalom között elismert különbséget félre lehet söpörni, és a felróhatósággal szigorított vétkesség mércéjét minden további nélkül egy egységes felelősségi rendszer alapjává lehet helyezni (és idővel az előbbi akár teljesen kiszoríthatja az utóbbit). A nagy Zsögöd azonban nem ezt mondja. A Glosszák ezen kérdés megválaszolásában valóban nem segítenek. De a Fejezetek II. kötetének IX. Fejezete már igen. Ez a fejezet a természetes szolgáltatás elszegéséről és a szolgáltatás lehetetlenüléséről szól. A szolgáltatás lehetetlenülése keretében mondja ki Grosschmid, hogy a szolgáltatás lehetetlenülése annyit tesz, hogy „a) Ha a szolgáltatás lehetetlenné válik, olyan okból, amelyért az adós nem felel: az adós fölszabadul. b) Ellenben ha olyan okból válik lehetetlenné, amelyért felel: kártérítéssel tartozik. c) Bizonyítani, ha az ok vitás, az adósnak kell.”²¹ (A bizonyítási teherre most nem térünk ki.) Ami érdekesebb az a felróható, fel nem róható lehetetlenülésről szóló c. pont. Grosschmid szerint „Felel, nem felel: t. i. viszonyítva az okot (mint tény) azon felelősségi fokhoz, amely az illető kötelezettséggel (általános vagy különös törvények, esetleg az ügylet értelme szerint; és ismét eleitől valólag vagy közbejövőleg) kapcsolatos. Ennek eredményéhez képest mondhatni nevezetesen, hogy: a lehetetlenülés föl róható (egybefoglalás b)), vagy föl nem róható (egybefoglalás a)).”²² És akkor végső soron mégis mi lesz föl róható, pontosabban mi az a felróhatóság: „A felróhatóság”, Grosschmid szerint, „objectiv minősülés, amely független attól, hogy van-e mögötte (közvetlenül, vagy közvetve) ú. n. vétkesség (kötelemellenes magatartás) az adós oldalán vagy sincsen. Vagyis ’föl róható’ nem abban az (alanyi) értelemben, hogy vétkül tudandó be neki, hanem, hogy: terhére rovdódik a következtéseiben. Más szóval: őtet az obligációban (a feleletben) bennhagyó; még pontosabban (tekintettel az exculpatoriára): abból ki nem sodró lehetetlenülés.” „b) A vétkes (kötelemszegéses, culpósus) lehetetlenülés nevezete ezek szerint csakis a potiori [a nagyobb, a fő dolog után] talál (...). Arra, aki akár föl vállalás (...), akár jogosult rendelkezés következtében (...), vagy a (szerződéses) viszony különös törvényénél fogva felel valamely véletlenért, nem mondhatni, hogy ő vétkes. Egyszerűen: felel érte, bárha nem tehet róla (viseli a kockázatot épúgy, miként olykor a hitelező viseli a veszélyt).”²³ Ezek alapján a felróhatóságot semmilyen esetre sem lehet a vétkességgel azonosnak tekinteni; különösen nem, ha egy általános felelősségi rezsím mércéjét akarják vele megszabni. Felróható-e valakinek valami; ebben nincsen semmi skála, vagy mérték; ez egy

20 Glosszák II. k. l. rész 66.o, Glosszák II. k. l. rész 155.o.

21 Grosschmid 1933. 163.

22 Grosschmid 1933. 173.

23 Grosschmid 1933. 178.

egyszerű vagy-vagy kérdése. Objektív a maga teljes mivoltában, legalábbis ahogy értelmezni lehet az objektívet. Az a jelenség, amit Lábady Tamás professzor fellelt, vagy fellelni vélt és úgy nevesített, hogy az 1959-es Ptk. alapján a bíróságok által kialakított „jogalkalmazási értelmezéssel a vélelmezett felróhatóságon alapuló felelősség is a vis maiorig, vagyis az elháríthatatlan okig fennálló objektív felelősségi tényállás lesz, így a ténylegesen objektív felelősségnek tartott veszélyes üzemi felelősség ennek az alakzatnak ma már csak határesetévé válik”²⁴ ugyancsak ennek az egy szubjektív körökben idegen kifejezésnek, a maga helyéről való észrevétlen kiemelésével, majd lassan általánossá válásával azonosítható. Nem célunk meghatározni, hogy ez a megoldás vagy eredmény a gyakorlatban sikeresnek bizonyult-e vagy sem. És talán mindez csak dogmatikai szőrszálhasogatásnak tűnik. De ha van olyan területe a jognak, amely nem tűri a gondolati könnyelműséget, az a dogmatika. A polgári jog dogmatikájában nincsenek szinonimák, mert a jogbiztonság ezt követeli. Csak így tudhatjuk mindig pontosan, hogy miről beszélünk. Különben az elméleti jogászok vitáznak, de a gyakorlat, amelyet kiemelt kötelességük lenne a tudomány művelése mellett szolgálni, segítség híján akaratlanul is kerülőutak keresésére kényszerül; amelyek olykor vakvágányra viszik. És akkor végképp elvesz a jog legfőbb értéke, az igazság. A dogmatikának hű kell maradnia saját fogalmaihoz és saját feladatához, mert csak így lesz képes betölteni alapozó, támogató és olykor javító funkcióját.

Irodalomjegyzék

- Eörsi Gyula: Kártérítés jogellenes magatartásért Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958.
- Eörsi Gyula: A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966.
- Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből Második Kötet, Első Rész. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1933.
- Lábady Tamás: „A deliktualis felelősség változásáról és ennek a polgári jogi kodifikációra gyakorolt hatásáról” JURA 2002/1. 72-/-79.
- Menyhárh Gáspár: „A kártérítés tanához” Jogtudományi Közlöny 1894/20.,22. 157–159, 175.
- Menyhárh Gáspár: „A kártérítés tanához. (Észrevételek az általános polgári törvénykönyv Tervezetére.)” Jogtudományi Közlöny 1901/18–21. 143–145, 150–151, 159–161, 167–168.
- Menyhárh Gáspár: „A pactum reservati dominii kérdéséhez” Jogtudományi Közlöny 1895/50. 395–396.
- Világhy Miklós: „A polgári jog szocialista elveinek alakulása a felszabadulás óta” Jogtudományi Közlöny 1960/7–8 351–361.

²⁴ Lábady 2002. 74.

Világhy Miklós–Eörsi Gyula: Magyar polgári jog I. Kötet Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.

Abstract

The Law of Damages – A Few Thoughts Inspired by Gáspár Menyhárth

The legal terms imputability and culpability nowadays seem to be treated in the Hungarian legal literature as synonyms. But the question arises: should this custom be followed or is it even advisable to follow this custom anymore? The new Hungarian Civil Code, Act V of 2013 on the Civil Code, seems to accept this position without any additional questions. This approach finds a solid ground in the history of the codification of the first Hungarian Civil Code, Act IV of 1959 on the Civil Code of the Republic of Hungary. In the text of the justification of the draft of this code there was a key argument, which could be deemed as the basis for the evolving of this current and overall position: “All in all: the main criterion during the creation of liability rules was that during the construction of the socialist society increasing demands can and should be placed on the citizens; accordingly the legal basis for liability had to be tightened meanwhile staying within the scope of a culpability-based liability system.” But there a slight chance that according to the views of one of the most incredible authors in the history of Hungarian Civil Law it is not impossible to prove that this current, nearly unquestionable approach is, eventually and essentially, wrong.